

ситуацію, а й виховувати та вишколювати молодь, систематично організовувати й проводити свята, що перетворилися в культові: день пам'яті Ольги Басараб, свято Матері, могил, Листопадового Чину та ін. Така діяльність формувала й виховувала покоління майбутніх членів ОУН, що розгорнули активну діяльність у повіті в 1930-1940-х рр.

ВАСИЛЬ СТЕФАНІВ

ДИСКУСІЯ МІЖ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЮ ЦЕРКВОЮ ТА ОРГАНІЗАЦІЄЮ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ ПРО АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В 1920-Х-1930-Х РОКАХ

Серед численних досліджень про діяльність ОУН (А. Кентія¹, П. Мірчука², М. Сосновського³, М. Мандрик⁴ та ін.) і меншої кількості розвідок, присвячених ГКЦ (переважно невеликих за обсягом, — О. Єгрешія⁵, О. Лисенка⁶, М. Марчука⁷), майже відсутні праці, які простежували б дискурс і динаміку стосунків між ОУН і ГКЦ. Їхні погляди часто перетиналися на ідейному рівні, тому є рація докладно простежити їхні відносини, а також з'ясувати вплив цих стосунків на українське суспільство загалом.

У пропонованій розвідці маємо на меті дослідити взаємодію двох суспільно-політичних течій в українській спільноті Галичини, що стали найвпливовішими у 1920-1930-х рр., — консерватизму, представленого передовсім клерикальними інституціями, та модернізму, репрезентованого різними націоналістичними організаціями. У міжвоєнний період відбулося багато знакових подій для обох цих течій. З боку українських націоналістичних організацій — створено ОУН, що мала об'єднати всі націоналістичні сили й стати для них єдиним координаційним та ідеологічним центром; проведено саботажні

¹ Кентій А. *Нарис історії Організації Українських Націоналістів (1929-1941 рр.)*. — Київ, 1998. — 200 с.

² Мірчук П. *Нарис історії Організації Українських Націоналістів*. — Мюнхен—Лондон—Нью-Йорк, 1968. — 514 с.

³ Сосновський М. *Дмитро Донцов: політичний портрет*. — Нью-Йорк — Торонто, 1974. — 419 с.

⁴ Мандрик М. *Український націоналізм: становлення у міжвоєнну добу*, Київ, 2006. — 388 с.

⁵ Єгрешія О. *Взаємовідносини митрополита Андрея Шептицького і єпископа Григорія Хомишина // Галичина*. — 2001. — № 5-6. — С. 315 — 320.

⁶ Лисенко О. *Релігійне питання у теорії та практиці українського націоналізму в першій половині ХХ ст. // Український історичний журнал*. — 2000. — № 6. — С. 29 — 50.

⁷ Марчук М. *Греко-католики в Другій Речі Посполитій: суспільний чин та конфесійно-територіальний устрій // Галичина*. — 2001. № 5-6. — С. 302 — 307.

акції, серію атентатів, таких, як убивство міністра Броніслава Перацького та директора Української академічної гімназії у Львові Івана Бабія; налагоджено діяльність підпільного націоналістичного руху. З боку ГКЦ — сформовано партію Українська народна обнова та організацію Український католицький союз. Організовано діяльність спортивно-руханкових товариств. У цей час у Галичині виходило до вісімдесяти друкованих періодичних видань, з яких кожне підтримувало певну політичну та громадську позицію.

Говорячи про націоналізм, насамперед слід з'ясувати терміни, якими оперуємо. Термін «націоналізм» уживають як у широкому, так і у вузькому значеннях. Найвідоміше «широке» розуміння запропонував Е. Гелнер⁸. Він трактує націоналізм як політичний рух та ідеологію, згідно з якими національні кордони держави мають збігатися з політичними⁹. Відповідно до такого розуміння націоналізм може бути представлений широким спектром політичних сил — від крайньо лівих до крайньо правих. У міжвоєнний період термін «націоналізм» вживали переважно у вузькому значенні, називаючи ним крайньо праві течії. Таке розуміння перейшло в історіографію. І. Лисяк-Рудницький вважає, що націоналізм міжвоєнного періоду — це ідеологічна течія, яка виникла у 1920-х рр. та «прийняла назву «націоналістичної», оформилася в організований політичний рух, поняття націоналізму набрало партійного забарвлення, яке воно в основному зберігає й нині»¹⁰.

У цьому дослідженні користуємося терміном «інтегральний націоналізм», прийнятим у західній англійській літературі для означення ідеології ОУН та багатьох інших націоналістичних течій у Центрально-Східній Європі. Крім того, послуговуємося термінами «дієвий», «чинний націоналізм», що їх запровадив ідеолог українського націоналізму Дмитро Донцов.

Детальніше зосередимо увагу на формуванні в українському суспільстві католицького партійного напрямку, який в сучасній історіографії не виправдано перебуває на межі історичних студій.

Формувалися католицькі організації та партії під патронатом митрополита Андрея Шептицького та станіславівського єпископа Григорія Хомишина. Під терміном «католик» у цій статті розуміємо вірних ГКЦ, до якої належала більшість галицьких українців; під терміном «католицький суспільний рух» — українські громадські, молодіжні організації, політичні партії, які підтримували ГКЦ.

Християнський суспільний рух у Галичині бере свій початок із кінця XIX ст. У 1896 р. було засновано Католицький русько-народний союз (КРНС). 1911 р. утворилася Християнська суспільна партія (ХСП). В Австро-Угорській імперії ці організації були лояльними як щодо центральної влади у Відні, так і щодо місцевого польського уряду. Після Першої світової війни клерикали змінили свої політичні погляди і стали на «державно-самостійницькі позиції»¹¹. Однак після приєднання Галичини до Польщі ХСП пережила кризу, яка призвела до розпуску партії в 1923 р. Клерикали дотримувалися консервативних поглядів. Ідеологами консервативного руху були Володимир Липинський, Степан Томашівський, Василь Кучабський.

Католицький рух у Галичині в міжвоєнний період не був єдиним, його члени поділилися на окциденталістів та орієнталістів. Клерикали-окциденталісти вважали своїм лідером Г. Хомишина. До цього напрямку також належали ректор Львівської духовної семінарії Теодозій Галушчинський та адвокат Іван Волянський. Після повернення з Північної Америки активно долучився до його формування громадський діяч, політик і журналіст Осип Назарук.

4 серпня 1925 р. окциденталісти створили Українську християнську організацію. На відміну від націоналістів, УХО протягом 1925—1930-х рр. боролася лише за автономію у складі Польщі. Організація діяла винятково легальними методами.

У 1930 р. було засновано Українську Католицьку Народну Партію (УКНП). Ця політична сила перебувала під патронатом Г. Хомишина та О. Назарука. Від 1932 р. партія стала називатися Українська Народна Обнова (УНО). 1931 р. О. Назарук опублікував свою працю «Ідеологічні основи української католицької народної

⁸ Гелнер Е. *Нації та націоналізм; Націоналізм: Пер. з англ.* — К.: Таксон, 2003. — 300 с.

⁹ Там само. — С. 115

¹⁰ Лисяк-Рудницький І. *Історичне есе.* — Київ, 1994. — Том 2. — С. 247.

¹¹ Москалюк М. *Державотворча концепція українських християнських суспільників у міжвоєнній Галичині (1920-1939 рр.): Історико-політологічний аналіз // Галичина.* — 2000. — № 4. — С. 97.

партії»¹², присвячену консервативним ідеям та їхньому поєднанню з католицькими цінностями. Автор наголошує на важливості існування католицької партії, яка обстоювала б християнські ідеали. Як і УХО, УНО ставила перед собою завдання боротися за автономію для українців Галичини.

Найвідомішим друкованим органом УНО була «Нова Зоря», де від 1928 р. головним редактором був О. Назарук.

Орієнтальне крило, чийм неформальним лідером та прихильником був митрополит А. Шептицький, тривалий час не мало власної організації. Католики-орієнталісти підтримували Українське Національно-Демократичне Об'єднання (УНДО). Однак на противагу УНО Г. Хомишина та дедалі впливовішим націоналістам 1 січня 1931 р. було утворено Український Католицький Союз (УКС). Навколо нього об'єдналися відомі галицькі релігійні та громадсько-політичні діячі: митрополит А. Шептицький, М. Чубатий, В. Децикевич, М. Каратницький та ін.¹³ УКС, на відміну від УНО, виступив за незалежність українських земель, висунувши державотворчу концепцію й цим самим підтримавши УНДО. Друкованими органами УКС були «Мета», «Нива» та ін.

ЦЕРКВА ТА РЕЛІГІЯ В ІДЕОЛОГІЇ ОУН

Як вважає учасник Першого Конгресу ОУН 1929 р. Зенон Пеленський, діяльність ОУН у 1920-1930-х рр. — це постійне вагання між двома шляхами втілення державотворчої ідеї — легальним і нелегальним, еволюційним і революційним¹⁴. Над ним міркували ідеологи Микола Сціборський, Осип Бойдуник, Володимир Мартинець, Дмитро Андрієвський, Юліан Вассиян, Дмитро Донцов і безпосередні діячі підпілля та розробники акцій, спрямованих як проти Польщі та польських урядовців, так і проти українців, яких ОУН вважала зрадниками й опортуністами.

¹² Назарук О. *Ідеологічні основи української католицької народної партії*. — Львів, 1931. — 64 с.

¹³ Москалюк М. *Державотворча концепція українських християнських суспільників у міжвоєнній Галичині...* — С. 100.

¹⁴ Пеленський З. *Між двома конечностями // Євген Коновалець та його доба*. — Мюнхен, 1974. — С. 507.

Другим, не менш важливим, було питання про те, як ідеологію та дії ОУН узгодити з релігією. Важливість цього аспекту члени ОУН розуміли дуже добре: у націоналістичній пресі кін. 1920-х — поч. 1930-х рр. часто друковано статті, присвячені релігійній тематиці. Автори намагалися не суперечити як релігії загалом, так і поглядам духовенства ГКЦ зокрема, усвідомлюючи, який вплив на галицьке суспільство має Церква та її очільник митрополит А. Шептицький. Проте своїми основними тезами творена ідеологія суперечила християнському вченню.

По-перше, на вершині ціннісної ієрархії націоналізму стоїть нація, для християнства ж найвищою цінністю є Бог.

По-друге, націоналізм вивіщує власну націю над іншими. Духовенство ж наполягало на тому, що всі народи є рівні перед Богом.

У час творення українського радикального націоналізму важливою його ідеологемою став культ особистості. Як і вивищення нації, так і вивищення окремої людини суперечить християнським заповідям. Культ особистості був важливий для націоналістів, оскільки він пояснював той факт, що саме через брак героя, який міг повести за собою народ, було втрачено шанс здобути незалежність під час Першої світової війни. Отож, творення такого культу, зокрема в особі Євгена Коновальця, дозволяло націоналістам вірити у свої сили та у правильність своїх дій. Панувала ідея, за якою те, що було заборонено, зокрема морально-етичними законами та традиціями, для звичайної людини, не має зупиняти націоналіста. Про таке ставлення до релігійних норм ідеться в «Короткому поясненні» до «десяти заповідей націоналіста»¹⁵.

Погляди націоналістів щодо ролі ОУН у духовному вихованні своїх членів та нації загалом робили її конкурентом Церкви, яка вважала себе єдиною інституцією, що має духовно й морально виховувати молодь та націю. У «Програмі праці ідеологічної референтури Проводу українських націоналістів» так окреслено ці завдання ОУН, що їх вона покладає на своїх членів: плекати «самостійну працю самого членства, себто пляновий розвиток духово-

¹⁵ Лисенко О. *Релігійне питання у теорії та практиці українського націоналізму в першій половині ХХ ст. // Український історичний журнал*. — 2000. — № 6. — С. 33.

моральних сил та організаційних вмінь членів ОУН власними зусиллями (підкреслення наше. — В.С.) з метою стати провідниками й організаторами духового, політичного, суспільного й культурного життя Української Нації»¹⁶. Саме ці завдання завжди виконувала Церква. Клерикали як політична сила, а також духовенство як представники Церкви не могли погодитися з тим, що ОУН ставить себе на місце Церкви. Автори програми вважали, що така освіта й виховання підкреслюватимуть виразну духовну своєрідність членів ОУН¹⁷. ОУН таким чином хотіла змінити свідомість своїх членів, відмежувавши від загалу націоналістичний «тип із питомою собі формою світорозуміння, політичного світогляду, способу чину та життєвого стилю взагалі»¹⁸. Це суперечило інтересам та прагненню ГКЦ, яка часто висловлювала своє занепокоєння тим, що шкільна молодь бере участь у підпільному русі.

Проте націоналісти не відкидали християнство як таке, але по своєму розуміли окремі релігійні постулати. Як зауважує О. Лисенко, ставлення радикального націоналізму до релігійних культур знайшло відображення в їхніх заявах і деклараціях¹⁹. Дослідник наводить цитати із «Політичної платформи Легії Українських Націоналістів», із XII-го розділу «Релігія», де зазначено: «Державна влада мусить забезпечити свободу розвитку для всіх релігійних культур, які не мають антиморальних, денаціоналізуючих та антидержавних тенденцій, але Українська Державна Влада має особливо підтримувати обидві існуючі національні Церкви, які в своєму синтезі дадуть в майбутньому єдину національну форму християнської релігії»²⁰.

Стосовно позиції ОУН у релігійному питанні важливою є теза: «Християнська релігія, як основа духовного миру й моралі українського народу, визнається невідмінним, непорушним,

великим скарбом нації, а з'єднання українських християнських церков — національною konieczністю»²¹.

Отже, загалом ОУН не відкидала релігії, проте бачила для неї іншу роль у майбутній державі. Націоналізм не міг не зважати на вплив християнства, зокрема католицизму, на українців Галичини.

Вважаємо, що саме враховуючи прокатолицькі настрої в українському суспільстві, «Постанова «Конгресу Українських Націоналістів» від 3 лютого 1939 р. досить чітко висвітлює релігійне питання:

«1. Уважаючи релігійне почуття внутрішньою справою людської особи, Українська держава в цьому огляді стане на становищі повної релігійної (свободи) совісти.

2. Приймаючи засадничо виділення церкви від держави, влада, задержуючи необхідну контролю над церковними організаціями, співпрацюватиме з українським духовенством різних культур у справах морального виховання нації.

3. У школу буде допущена наука релігії тих культур, що не будуть проявляти денаціоналізуючих тенденцій.

4. Українська Держава буде сприяти розвитку української національної церкви, незалежно від чужоземних патріархів, та українізації релігійних культур, що будуть діяти на Україні»²².

Часто конкуруючи із Цервою, намагаючись відколоти пласт українського населення та заохотити його до підпільної діяльності, ідеологи ОУН визнавали й намагалися наслідувати Церкву. Найбільше, що захоплювало націоналістів, — це християнська дисципліна та організованість. Також їм імпонувало те, що християни чітко стояли на обраних позиціях та обстоювали свої переконання. ОУН у своїх рядах, як напівмілітарна організація, виховувала послух до лідерів та до волі нації, а також самопожертву за націоналістичні ідеали. Саме християнська ідея послуху та самопожертви заради Церкви та релігії могла служити для націоналістів зразком.

Щодо того, як релігію можна використовувати в інтересах держави, націоналісти також не були новаторами. Найкращим прикладом була практика царської Росії та Польської держави. Свого

¹⁶ Програма праці ідеологічної референтури проводу українських націоналістів // Розбудова Нації. — 1930. — Ч. 7–8 (31–32). — С. 188.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Лисенко О. Релігійне питання у теорії та практиці українського націоналізму в першій половині ХХ ст. — С. 33.

²⁰ Цит за: Лисенко О. Релігійне питання у теорії та практиці українського націоналізму в першій половині ХХ ст. // Український історичний журнал. — 2000. — № 6. — С. 33.

²¹ Лисенко О. Релігійне питання у теорії та практиці українського націоналізму в першій половині ХХ ст. // Український історичний журнал. — 2000. — № 6. — С. 33.

²² Там само.

часу Микола Міхновський наголошував, що в результаті русифікаторської політики царату «українська нація платить «данину» не тільки матеріальними добрами, але навіть психіку та інтелект її експлуатують на користь чужинців. І не тільки панує над Україною цар-чужинець, але й сам Бог зробився чужинцем і не знає української мови»²³.

Так було в Росії до 1917 р., але також і після Першої світової війни таку тактику асиміляції використовувала Польська держава стосовно українських православних та греко-католиків. Особливо це стосується врегулювання релігійного питання на Волині в другій половині 1930-х рр.

ДЕРЖАВОТВОРЧИЙ ПРОЦЕС: ПОЗИЦІЯ Д. ДОНЦОВА ТА КЛЕРИКАЛІВ

Погляди Д. Донцова виділяємо окремо, оскільки вважаємо їх дещо відмінними від ідеології ОУН. Попри те Д. Донцов мав значний вплив на формування світогляду націоналістів. Однією з найважливіших позицій, щодо яких Д. Донцов та католики не могли погодитися, було питання любові. На думку Д. Донцова, справжній патріотизм полягає у двох складових — у любові до свого народу, нації та в ненависті до чужих націй²⁴. На думку християн, вистачає любові насамперед до свого народу та поваги до інших націй. Також автор критикує «провінціалів» та інтернаціоналістів за те, що вони не вважають націю найбільшим благом, а ставлять за найбільшу цінність «...якесь «вище»»²⁵.

Критикуючи провінціалів, Д. Донцов висвітлює своє ставлення до освіти в контексті національного виховання: «...провінціали патріоти гадають, що патріотизм — прищеплюється освітою, знанням; що се одна з способностей душі, зовсім не залежна від інших, від цілої внутрішньої структури людини»²⁶. Натомість він вважає, що це «нісенітниця». Такий патріотизм, на думку ідеолога, не є

дієвим, не є перспективним, а є таким, що гальмує дію. Д. Донцов стверджує, що патріотизмові, вихованому на освіті, бракує мобілізації духа та готовності до дії²⁷. Також він вважає, що патріотизм, який виховують провінціали, не має «характеру», а лише наявність сили «характеру» може творити націоналізм. У статті «Єдине, що є на потребу», націоналіст пояснює, чим саме є такий «характер». Для Д. Донцова «характер» — «се є певність себе, певність вибраної лінії, думки»²⁸. У період формування націоналістичної ідеології на цьому прикладі, та й на багатьох інших, ідеологи націоналізму намагаються використати деякі елементи християнства для легітимізації свого вчення. Отож у цьому контексті можна говорити, що націоналізм мав замінити, принаймні частково, християнську релігію.

Ідеолог націоналізму не погоджується з тим, що революційний стан виникає сам по собі. Католики назагал вважали, що революцію в 1920-30-х рр. здійснювати не варто, лише треба дочекатися слушного моменту, а за час чекання підготувати до неї маси. Д. Донцов закликає форсувати події, оскільки «революції не падають з неба, вони не робляться самі, їх робить меншість, мобілізуючи пристрасти мас»²⁹.

Назагал позиції прокатолицьких та ліберальних партій частково збігаються з думкою націоналістів. Усі ці сили відводили значну роль меншості, яка має підняти маси. У баченні католиків

Дмитро Донцов

²³ Лисенко О. Релігійне питання у теорії та практиці українського націоналізму в першій половині ХХ ст. // Український історичний журнал. — №6. — 2000. — С. 30.

²⁴ Там само. — С. 5.

²⁵ Там само.

²⁶ Донцов Д. Патріотизм. Два патріотизми // Вістник. — 1936. — Ч. 1. (9). — С. 3.

²⁷ Донцов Д. Патріотизм. Два патріотизми // Вістник. — 1936. — Ч. 1. (9). — С. 14.

²⁸ Донцов Д. Єдине, що є на потребу (Новорічні рефлексії) // Літературно-науковий вісник. — 1930. — Січень. — Кн. 1. — С. 75.

²⁹ Донцов Д. Політика принципіальна і опортуністична. — Львів, 1928. — С. 31.

це підняття належало зробити за допомогою освіти та культури. Д. Донцов хотів, щоб меншість підняла суспільні маси до революції за рахунок ідеологічної підготовки та віри у власні сили.

Проте Д. Донцов твердить, що опортуністичні сили не мають своєї ідеї, у ніщо не вірять і лише пристосовуються до обставин та до сильнішого³⁰. Натомість він підкреслює, що націоналізм вірить у вибухову силу ідеї³¹.

Відмінною у націоналістів була позиція й щодо економіки. Легальні партії, у тому числі й католицькі, виступали за покращення побутових умов населення, за рівні можливості під час прийняття на роботу. Вони вважали, що економічні й культурні питання можна вирішити і в межах Польської держави. Д. Донцов, навпаки, переконаний, що всі проблеми, у тому числі й економічні, неможливо вирішити без здобуття власної держави³².

Показовими є думки Д. Донцова щодо молоді. Він критикує ідеї тих напрямів у галицькому суспільстві, представники котрих вважали, що молоді слід віддати належне за її «запал і посвяту», проте закликали молодих людей не товкти шиб і сідати за книжку³³. Зазначений підхід до ролі молоді в державотворчому процесі ідеолог націоналізму висміює, іронізуючи, що такі сили подібні думки завершують словами: «учись, трезвись, молись, а решта анархія»³⁴.

Завданням націоналізму Д. Донцов вважає створення такої елітної групи, яка зможе «повести маси проти одних і підпорядкувати другим нормам — ось на чім полягає прикмета провідника: того, що вміє командувати»³⁵. Однак провідникові та ініціативній меншості націоналізм Д. Донцова надавав, на думку духовенства, надто великих прав, які суперечили християнському вченню. Своєю чергою Д. Донцов у праці «Націоналізм» для підсилення власних аргументів цитує та інтерпретує Святе Письмо. Він пише, що Христос прийшов на землю для того, аби дати людям «...не мир, но

³⁰ Донцов Д. *Політика принципіальна і опортуністична*. — Львів, 1928. — С. 40.

³¹ Там само. — С. 40.

³² Там само. — С. 42.

³³ Донцов Д. *Єдине, що є на потребу (Новорічні рефлексії)*// *Літературно-науковий вістник*. — 1930. — Січень. — Кн. I. — С. 74.

³⁴ Там само.

³⁵ Там само. — С. 266.

меч»³⁶. Так, на його думку, Ісус Христос передусім прийшов створити царство Боже, тобто здійснити революцію, а потім гармонію³⁷. Таким неточним інтерпретуванням Святого Письма автор намагається, по-перше, пропагувати революцію і, по-друге, підсилити своє вчення. Також за допомогою цієї риторики Д. Донцов критикує консерваторів, які вважали, що його вчення порушує гармонію та веде до деструкції.

ШЛЯХИ ПОБУДОВИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ В БАЧЕННІ ГКЦ. ПОЗИЦІЯ ТАБОРУ МИТРОПОЛИТА А. ШЕПТИЦЬКОГО

Андрей Шептицький та його прихильники не могли погодитися з ОУН та націоналістами в декількох питаннях. Найперше, що турбувало митрополита, — це методи боротьби, які ОУН вважала за дієві та за такі, що приносять користь нації. Зокрема, після серії вбивств у 1934 р. відомих політичних та громадських діячів, таких, як міністр Б. Перацький та директор Української Академічної Гімназії у Львові І. Бабій, А. Шептицький чітко заявив про своє ставлення до ОУН: «Директор Бабій упав жертвою українських терористів... Убивають зрадливим способом найліпшого патріота, заслуженого громадянина, знаменитого педагога, знаного й ціненого всіма приятеля, опікуна й добродія української молоді»³⁸. Така оцінка дій ОУН у галицькій пресі, до того ж у дуже впливовій газеті УНДО «Діло», безперечно, мала значний резонанс у суспільстві, оскільки ОУН позиціонувала себе як єдину організацію, що висловлює волю всієї української нації. Митрополит вважав, що ОУН не має права діяти від імені всього українського народу, а сама організація висловлює думку лише невеликої частини суспільства.

А. Шептицький часто у своїх посланнях, які стосуються політичного та соціального становища Західної України, згадує про те, що дії ОУН не ґрунтуються «на високих засадах християнської етики й моралі»³⁹. Важливим у тактичній діяльності ОУН було

³⁶ Донцов Д. *Націоналізм*. — Львів, 1926. — С. 175.

³⁷ Там само. — С. 176.

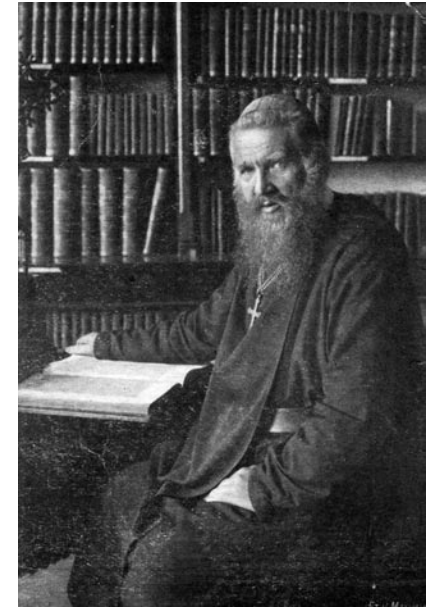
³⁸ Діло. — 1934. — 5 серпня. — С. 3.

залучення до підпільної діяльності молодих людей. Із пресових дискусій чітко видно, наскільки кардинально різні завдання перед молоддю ставили ОУН та провідники ГКЦ. У католицькій пресі піддавали нищівній критиці залучення молоді до збройної боротьби. Доречно пригадати, що ще в 1930 р. до митрополита А. Шептицького звернулись українські громадські та політичні діячі з питанням про участь молоді в українському національному русі. Вони вважали, «що у часі тяжкого лихоліття треба нам з'єднатись у безнастанній праці для добра нації, а ще більше нас вражує, чому деякі чинники висувають недосвідну молодь до таких актів, до яких вона не надається»⁴⁰. Існування цього листа свідчить про те, що частина галицької інтелігенції не тільки не підтримувала діяльності ОУН, але так само, як і католицький табір, вбачала шкоду в такій роботі. Участь молоді в саботажних акціях та в підпіллі загалом «веде до виснаження нашого наймолодшого покоління, що слабить нашу націю, безхісно. Це приносить великі втрати для нашого національного організму — затрачуванням молодих ідейних одиниць, та ще більшу небезпеку для будучности української нації...»⁴¹. Зауважимо також, що виконавцями більшості акцій, атентатів, диверсій були студенти, молодь гімназій. Митрополит Андрей Шептицький назвав діяльність директора Івана Бабія перешкодою для ОУН у злочинній акції втягування «середнєшкільної молоді» в підпільну роботу⁴². Саме цю причину митрополит вважає за головну в питанні мотиву вбивства директора Академічної Гімназії.

Протиставляючи католицьку позицію націоналістичній, важливо також дослідити ідейні засади А. Шептицького, які він висловив у своїх зверненнях до вірних. Після самостійних і гучних дій ОУН супроти польської влади та формування націоналістичної

ідеології А. Шептицький сформулював свій погляд на те, як слід будувати внутрішньогромадські українські стосунки, а також і на те, як українці мають співжити з поляками в одній державі. Це знайшло відображення в його зверненні до вірних, надрукованому в часописі «Нива» за 22 жовтня 1930 р., про важливість організації Католицького Союзу. Назва статті «Під один прапор» свідчить про те, що автор прагнув об'єднати українську громадськість в одну силу та спільно вирішувати нагальні питання для українців Західної України. А. Шептицький констатував, що час важкий і що наближаються «ще чорніші хмари»⁴³. Тому митрополит бачив вихід у формуванні Католицького Союзу.

Утворення УКС було продиктоване декількома причинами. З підпорядкуванням Західної України Польщі уряд провадив політику колонізації українського етнічного населення. Також католицьке польське духовенство намаглося здійснити нову католицьку унію. Впровадження неоунії найбільш активно відбувалося на Волині, що супроводжувалося забороною діяльності ГКЦ. На соціальному та політичному рівнях у 1930 р. відбулося загострення польсько-українських стосунків. Їх причиною стали як саботажні акції ОУН, так і надто жорстка відповідь польського уряду, який здійснив незаконну, широкомасштабну пацифікаційну операцію із

Митрополит Андрей Шептицький

³⁹ Митрополит Шептицький А. Звернення митрополита Андрея Шептицького, представників громадськості краю до українського народу в зв'язку з 50-річчям «Рідної Школи» // Галичина. — 1998. — № 1. — С. 73-92.

⁴⁰ Лист українських громадсько-політичних діячів до митр. Андрея Шептицького про участь молоді в українському національному русі (Документ № 1196) // Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали. 1899-1944. Церква і суспільне питання. — Том II., Книга 2. — Львів, 1999. — С. 808.

⁴¹ Там само.

⁴² Нова Зоря. — 1934. — 9 серпня. — Ч. 59 (757). — С. 3.

⁴³ Звернення митр. Андрея Шептицького до вірних про важливість організації Католицького Союзу, опубліковане в часописі «Нива». 1930 р., жовтня 22 (Документ № 117) // Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. — С. 803.

залученням поліцейних та військових сил. Митрополит А. Шептицький не підтримав поглядів Г. Хомишина, який був «прихильником польсько-української угоди»⁴⁴. Основний принцип діяльності організації був такий — обороняти католицьку віру та мораль також за допомогою політики⁴⁵. Католицький Союз декларував важливий принцип, який суперечив ідеології та поглядам ОУН, а саме те, що питаннями віри та моралі мала займатися Церква як інституція⁴⁶. Важливо нагадати: націоналісти вважали, що про релігію, мораль і навіть Церкву має дбати націоналістична влада. Союз позиціонував себе як захисник соціальної справедливості, селянських, робітничих, загалом працюючих та покривджених українських мас⁴⁷. Важливо, що католики, утворюючи Союз та орієнтуючись на широкі маси, хотіли перетягнути на свій бік, зокрема, і прихильників ОУН. Ідеологи ж націоналізму, зокрема Д. Донцов, більшою мірою орієнтувалися лише на національно свідому еліту. Іншою важливою відмінністю було те, що ідеологи ОУН не вважали соціальні проблеми головними для негайного вирішення, більше оперуючи абстрактними категоріями та поняттями.

Важливим був і такий пункт: «В єдності, ладі та карності зорганізованої акції, стоячи на **ґрунті легальности** супроти держави, якої ми **горожанами**, будемо посвячувати наші сили, щоб на всіх ділянках народного і політичного життя **законними засобами** (підкреслення наші. — В.С.) здобувати для нашого Народу щораз то більшу освіту, культуру, добробут та права»⁴⁸. Підкреслене досить чітко пояснює бачення митрополита А. Шептицького того, яким способом слід боротися за свої права. На відміну від націоналістів, за що, до речі, часто був критикований, А. Шептицький вважав, що лише легально, визнаючи себе громадянами Польської держави, використовуючи законні політичні методи та помірковану політику, можна досягти успіху та покращити ситуацію.

⁴⁴ Гладка Г., Кугутяк М., Москалюк М., Хруслів Б. У боротьбі за Церкву, націю й державу // Галичина. — 1998. — № 1. — С. 67.

⁴⁵ Там само.

⁴⁶ Там само.

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали... — С. 803.

Також у 1933 р., так само, як 27-го жовтня 1930 р., митрополит А. Шептицький висловив свою думку представникам львівської української преси, де ще раз заявив про місію Католицького Союзу та про те, що Союз організовано з політичною метою: «Він ставить собі за мету оборону віри і Церкви й усі ті принципи національні, суспільні й політичні, на які всі католики без виїмку мусять годитися»⁴⁹. Діяльність УКС була спрямована на консолідацію українського суспільства, основою якої мали стати засади християнської ідеології. А. Шептицький та УКС виступали «...за об'єднання всіх українських земель в єдину незалежну українську державу...»⁵⁰. Консолідуюча акція УКС, що відбулася в травні 1933 р. у Львові, мала на меті відвернути молодь від інших політичних сил, які також намагалися прихилити її до себе. Можна вважати, що акція шкодила найбільше комуністам, націоналістам, а також всім пропольським силам, які вважали її небезпечною для держави. На підтвердження цих слів у статті «Українська Молодь Христові». — Хто проти?»⁵¹, опублікованій у травні 1933 р., маємо таку констатацію факту: «Проти свята «Українська Молодь Христові» провели кампанію: польська ендецька преса, «Ілюстрований кур'єр Цодзенни», большевизуюча «Українська Думка», і розуміється Газетка українських молодих націоналістів «Наш Клич». Гарна компанія»⁵². Формальною причиною з'їзду молоді було «1900-річчя смерті і воскресіння Ісуса Христа»⁵³. Різні джерела називають різні цифри учасників свята, та більшість пресових органів Галичини, обговорюючи цю подію, вважали, що у святі взяли участь понад 100 тисяч представників молоді. Цей факт свідчить про вагу впливу поглядів митрополита А. Шептицького на молодь та загалом на галицьке українське суспільство. Підтримку цій акції висловили більшість друкованих органів різних напрямів і партій.

⁴⁹ Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали... — С. 806.

⁵⁰ Гладка Г., Кугутяк М., Москалюк М., Хруслів Б. У боротьбі за Церкву, націю й державу // Галичина. — 1998. — № 1. — С. 70.

⁵¹ Нова Зоря. — 1933. — 7 травня — С. 1.

⁵² Там само. — С. 1.

⁵³ Там само. — С. 7.

Поряд із чинною організацією Товариства Українських Студентів-Католиків (ТУСК) було утворено, з ініціативи митрополита А. Шептицького, Католицьку Асоціацію Української Молоді «Орли»⁵⁴.

Організуючи Католицький Союз, А Шептицький часто у власних виступах, зверненнях, працях висловлював своє бачення націоналізму та патріотизму. У цьому контексті важлива його стаття «Дві любові — два патріотизми». А Шептицький вважав, що не можна «хотіти любов батьківщини оперти на вражливості, на емоції, на серцю, на почуваннях»⁵⁵, бо саме таку «найслабшу любов»⁵⁶ для України пропонують націоналісти. Як було зазначено вище, духовенство, піддаючи критиці ідеологію націоналістів, часто звертало увагу на антиморальність їхньої ідеології. А Шептицький вважав, що «любов батьківщини хотіти відділити від моральності, це значить відбирати від неї те, що в ній найцінніше і найліпше, отже цю тревалість, яку дає любові зв'язок із розумом і волею, та зробити з неї чисто емоціональне почування»⁵⁷. Такий патріотизм автор називав аморальним та здеградованим⁵⁸.

Шептицький, критикуючи вищезазначені риси патріотизму, аж ніяк не відкидав позитив, що його має нести патріотизм у суспільстві. «Не можна заперечити ваги і вартости ентузіазму, не можна недооцінювати благородних і гарних поривів, але умовою, без якої цей ентузіазм і ці пориви не матимуть вартости, буде моральна основа цього ентузіазму, буде провідне світло інтелекту, на якому опирається сила внутрішнього хотіння»⁵⁹. Саме поєднання добрих ідей націоналізму та католицького вчення може дати сили українському націоналізмові. Варто підкреслити, що греко-католицький митрополит наголошував на інтелекті. Цей погляд А. Шептицького націоналісти відкинули, замінивши його волею. Такий патріотизм митрополит називав емоційним, слабким,

⁵⁴ *Нова Зоря*. — 1933. — 7 травня — С. 7.

⁵⁵ *Андрей Шептицький. Дві любові — два патріотизми. 9 липня 1933 р. // Галичина*. — 1998 №1. — С. 79.

⁵⁶ *Там само*.

⁵⁷ *Там само*.

⁵⁸ *Там само*.

⁵⁹ *Там само*.

«гурапатріотизмом», «що полягає тільки на зовнішніх окликах, демонстраціях і письмах» і є «найнебезпечнішою заразою для правдивого патріотизму»⁶⁰.

Проте і табір А. Шептицького, і всі види українського патріотизму мали спільного ворога. Це була ідеологія соціалізму та комунізму. Націоналісти та католики одностайно критикували комуністів. Також у боротьбі між собою католики і націоналісти закидали один одному схиляння до підтримки комуністичних ідей. Це для обох сил було однією із найбільших образ. Митрополит стверджував, що «хто помагає комуністам у проведенні їх плянів спільного т. зв. народного чи людського фронту зі соціалістами і радикалами, зраджує свій народ»⁶¹.

ШЛЯХИ ПОБУДОВИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ В БАЧЕННІ ГКЦ. ПОГЛЯДИ ЄПІСКОПА Г. ХОМИШИНА

Позиція єпископа Григорія Хомишина найповніше представлена в його працях, посланнях до вірних, інтерв'ю. Лінію єпископа підтримувала також і газета «Нова Зоря», редактором якої був Осип Назарук.

Станіславівський єпископ Григорій Хомишин був найбільш відомим та активним представником клерикалів-окциденталістів. Аналізуючи його погляди, варто зауважити, що він належить до тих небагатьох католиків, які у своїх працях висвітлювали державотворчу концепцію. З цього питання єпископ опублікував декілька праць та пастирських листів: «Українська проблема»⁶², «Про грозу духовної руйни»⁶³, «Про грозячі небезпеки»⁶⁴. Важливими є

⁶⁰ *Андрей Шептицький. Дві любові — два патріотизми. 9 липня 1933 р. — С. 79.*

⁶¹ *Андрей Шептицький. Пастирський лист митрополита Андрея Шептицького до греко-католицького духовенства і вірних стосовно діяльності комуністів. 9 серпня 1936 р. // Галичина — №1. — 1998. — С. 80.*

⁶² *Хомишин Г. Українська проблема. — Станіславів, 1932. — 188 с.*

⁶³ *Хомишин Г. Про грозу духовної руйни. Пастирський лист Григорія Хомишина, єпископа станіславівського, до духовенства і вірних станіславівської єпархії. Другий наклад. — Львів, 1933.*

⁶⁴ *Хомишин Г. Пастирський лист Григорія Хомишина, єпископа станіславівського до клира і вірних станіславівської Єпархії про грозячі небезпеки. — Станіславів, 1925.*

його погляди стосовно нації та патріотизму. Г. Хомишин вважає, що «ми всі повинні любити свій нарід, не соромитись його мови, боронити прав свого народу, дбати про його добро, для цього добра працювати, жертвуватися, навіть терпіти»⁶⁵. Загалом ці погляди нічим не відрізняються від ідей націоналізму та поглядів католиків-орієнталістів на чолі з А. Шептицьким. Він також, як і А. Шептицький, говорить про благородність, чесність та відповідність «праву Божому»⁶⁶. Такий націоналізм автор називає позитивним. «Свій нарід любити нам вже природне право. А коли та любов походить з надприродної віри і любови до Бога, тоді вона є чеснотою і то надприродною...»⁶⁷. Іншого типу націоналізму єпископ не сприймає і вважає, що «правдивий, святий і благородній любові свого народу різко протиставляється націоналізм, видумка послідних часів, що ставить нарід як найвищого суверена, [...] нехтує незламні засади [...] віри, а ставить свої, людьми видумані звихнені кличі, які уважає догмами і нищить не тільки любов Бога, але й ближних, бо впроваджує горячку шовінізму і ненависть у відносинах до всіх, котрі не відчиняють сему націоналізмови»⁶⁸. Г. Хомишин на відміну від митрополита А. Шептицького детальніше досліджує позицію націоналістів. Вважає, що націоналісти мають на меті створення нової релігії: «Тим часом є у нас апостоли, котрі голосять іншу любов свого народу, інший патріотизм. Вони ставлять нарід як найвищу владу»⁶⁹. Автор пастирського листа твердить, що тим самим націоналісти змінюють релігію, віру, мораль. Одну з найбільших небезпек єпископ вбачає в тому, що за умови домінування таких поглядів Католицька Церква втратить свій авторитет і своє місце в суспільстві. Г. Хомишин, як і А. Шептицький, виступає проти саботажних акцій та проти терору і вбивств. Із націоналістами єпископ не погоджується в головному питанні їхньої ідеології — у трактуванні нації як найвищої цінності — «нарід сам у себе не може бути найвищою властю, він так само залежний і підпорядкований

⁶⁵ Хомишин Г. Про грозу духовної руїни. Пастирський лист Григорія Хомишина, єпископа станіславівського, до духовенства і вірних станіславівської єпархії. Другий наклад. — Львів, 1933. — С. 29.

⁶⁶ Там само.

⁶⁷ Хомишин Г. Українська проблема. — Станіславів, 1932. — С. 7.

⁶⁸ Там само. — С. 8.

⁶⁹ Там само.

Божій найвисшій власті і Божим правом»⁷⁰. Як ми вже згадували, націоналісти вважали, що тільки нація та її провідники визначають, які цінності, моральні норми є прийнятні. Г. Хомишин вважає неможливим підкорення духовенства націоналістичним ідеям⁷¹. Єпископ не вірить заявам націоналістів, що вони не відкидають релігії, і звинувачує їх у сектантстві, у поганському патріотизмі та націоналізмі, радикалізмі, а найголовніше — закидає «сельробізм» та большевизм, що веде до духовного знищення народу⁷².

У цьому ж пастирському листі знаходимо думку єпископа щодо походження українського націоналізму. Автор вважає, що сучасні вияви «звихненого націоналізму» мають давні корені. Він твердить, що перший, хто просвітив українців у питаннях націоналізму, був Тарас Шевченко. Г. Хомишин визнає заслуги поета перед українським народом, проте вважає, що він «не спрямував своїх ідей у потрібне русло»⁷³. Католицький єпископ звинувачує Т. Шевченка у висміюванні Церкви як інституції загалом, а особливо католицької⁷⁴. Слід наголосити, що Г. Хомишин, висловлюючи критику на адресу поета, тим самим критикував не тільки його діяльність, а також розвінчував національного героя, образ якого вже став національним символом для всіх українців, незалежно від місця проживання — сходу чи заходу — чи конфесійної належності. Тим самим єпископ ставив під удар та критику як себе особисто, так і Церкву загалом.

Серед інших автор називає Михайла Драгоманова піонером «своєрідного національного руху», атеїстом і анархістом «чистої крові»⁷⁵. Третім представником націоналізму «звихненого» візиря, на думку єпископа, став Іван Франко, «котрий при своїм великім таланті й енциклопедичній ученості впровадив у нас безбожну матеріалістичну філософію [...]»⁷⁶. Саме цих трьох відомих діячів автор номінує на зачинателів українського націоналізму.

⁷⁰ Хомишин Г. Українська проблема. — Станіславів, 1932. — С. 30.

⁷¹ Там само. — С. 31.

⁷² Хомишин Г. Про грозу духовної руїни. — С. 35.

⁷³ Там само. — С. 14.

⁷⁴ Там само.

⁷⁵ Там само. — С. 15.

⁷⁶ Там само.

Критикуючи вищезазначені погляди, дії та особистості націоналістичного руху, єпископ висловлює своє бачення ролі католицьких громадських установ «на тлі звихненого націоналізму»⁷⁷. Як і А. Шептицький, Г. Хомишин покладав велику надію на молодь. Для виховання молоді діяли католицькі організації. Єпископ вважає, що «Просвіта» здобула собі «великанський вплив між народом. І треба признати, що вона в початках виконувала дуже велику працю і мала хосенний вплив [...]»⁷⁸. Однак Г. Хомишин у 1933 р., коли був опублікований цей лист, бачив загрозу і в діяльності «Просвіти», оскільки між Церквою та ОУН розпочалася боротьба за молодь. ОУН, на відміну від Церкви, не мала великої мережі громадських установ, тому перехопити в Церкви вплив над широкою мережею установ «Просвіти» означало, по-перше, зменшити вплив Церкви на населення, зокрема на молодь, у великих і малих містах, по-друге, це давало можливість отримати важелі впливу на молодь навіть у більшості віддалених сіл Західної України. Іншою точкою, де інтереси Церкви та ОУН перетнулися, стало товариство «Рідна Школа». Г. Хомишин теж застерігав, що «Рідна Школа» може піти по націоналістичному шляху. Єпископ покладає вину за поширення радикальних націоналістичних настроїв серед молоді на два народи: «Не треба скривати, що обі сторони багато завинили — і Поляки й Українці. Все ще досить часу, щоби зачати нове життя»⁷⁹. Досить багато цих гострих питань, які постали перед українським суспільством на початку 1932 р., висвітлює праця Г. Хомишина «Українська проблема». Проте вона переповнена суб'єктивним, неоднозначним ставленням станіславівського єпископа до національного та націоналістичного руху. Зокрема, автор часто звертає увагу на особисті прикраси та образи, що їх на його адресу висловлювали ті чи інші діячі або сили.

«Українська проблема», за задумом автора, мала б розкрити нагальні проблеми українського галицького суспільства 1920-30-х рр. Проте Г. Хомишин піддає осуду всі українські партії,

⁷⁷ Хомишин Г. Про грозу духовної руїни. — С. 15.

⁷⁸ Там само. — С. 18.

⁷⁹ «Українська проблема», інтерв'ю з Преосв. Григорієм Хомишиним. // *Нова Зоря*. — 1933. — 9 лютого. — С. 2.

окрім католицького організованого руху, зокрема УНО, що його він підтримував. Критика з боку греко-католицького єпископа українських партій, які виступали за державницьку ідею, була вигідна польському урядові. Окрім того, критикуючи весь український політикум, Г. Хомишин не пропонує натомість ніяких реальних кроків щодо здобуття українцями своєї держави. Його ідея обмежується лише далекою перспективою. На перший план Г. Хомишин ставить питання порозуміння з Польщею — заради налагодження соціально-побутових умов життя населення, проте нехтує державницькими інтересами. Єпископ виступає за лояльність до Польської держави, закликає, щоб населення старалося, аби ця держава була справедливою. Саме в межах такої Польської держави, вважає Г. Хомишин, має культурно розвиватися український народ і чекати сприятливого історичного моменту для здобуття суверенітету⁸⁰. Таку позицію можна назвати народницькою, оскільки про державну незалежність української нації автор відкрито не згадує.

Загалом погляди католиків-окциденталістів є консервативними. Хоч у новому часі, часі зростання національних рухів у Центральній-Східній Європі, навіть крайні консерватори, яким, на нашу думку, був Г. Хомишин, не відкидали потреби змін: «Католицька Церква мусить лучити в собі дві характеристичні ціхи: консерватизм, одначе рівночасно й узгляднювати поступ»⁸¹.

ОСИП НАЗРУК ПРО НАЦІОНАЛІСТИЧНУ КОНЦЕПЦІЮ ДМИТРА ДОНЦОВА

Складається враження, що під час своєї громадської та літературної діяльності Д. Донцов мав лише одного рівноцінного, енергійного і так само талановитого опонента-публіциста, яким був Осип Назарук.

Націоналізмові в інтерпретації Д. Донцова редактор «Нової Зорі» присвятив декілька своїх статей, в яких піддав нищівній критиці ідеологію, яку творив Д. Донцов. Загалом дії націоналістів

⁸⁰ Хомишин Г. Українська проблема.. — С. 156.

⁸¹ Там само. — С. 1.

він називає «гангстерством»⁸². Цей термін важливий, оскільки запозичений з англійської мови, а в США в цей самий період «гангстерством» називали бандитські угруповання. Оскільки якраз у 1920-ті рр. О. Назарук мешкав у США, можна припустити, що, окреслюючи дії націоналістів згаданим терміном, саме те він і мав на увазі, оскільки добре розумів як значення цього слова, так і суспільно-політичний контекст його побутування.

Усе вчення про націоналізм, що його розвивав Д. Донцов, О. Назарук також називає «демагогією»⁸³. Щоправда, редактор «Нової Зорі» не заперечує, що Д. Донцов часто у своїх працях поряд із «демагогією» висловлює правдиві речі: «Він переважно справедливо оцінив українського духа, закидаючи йому брак волі»⁸⁴. О. Назарук, будучи довгий час добрим другом В. Липинського, звинувачує Д. Донцова у плагіаті. Вважає, що до появи творів В. Липинського Д. Донцов сам нічого не придумав⁸⁵. У статті наведено чимало прикладів такого плагіату: «Липинський поклав в основу світогляду будучої української нації волю, хотіння — і Донцов се зробив по нім»⁸⁶. Іншим серед багатьох прикладів є теза Липинського про те, «що нація без ідеї неможлива — і Донцов се проповідує по нім»⁸⁷. О. Назарук вважає, що Д. Донцов використав одну фразу із праць В. Липинського — про провінціональне провансальство⁸⁸ — і неправильно та невдало розвиває лише одну цю тезу. Так само О. Назарук звинувачує Д. Донцова в тому, що той використовує не лише думки В. Липинського — те ж робить і з думками багатьох інших мислителів, зокрема Емануїла Канта, Пітера Шульца, Йогана Фіхте та ін. Однак, критикуючи Д. Донцова, О. Назарук також несвідомо вдається до націоналістичного мислення. Він вважає, що корінь зла поглядів Д. Донцова криється в етнічній належності цього ідеолога націоналізму, називає його «москалем з походження»⁸⁹.

⁸² Назарук О. «Антонів день» «Гори і Мароги». — Львів, 1936. — С. 36.

⁸³ Назарук О. Націоналізм Донцова й інші мушугізми. Львів, 1934. — С. 4.

⁸⁴ Там само. — С. 9.

⁸⁵ Там само.

⁸⁶ Там само.

⁸⁷ Там само.

⁸⁸ Там само. — С. 10.

⁸⁹ Там само. — С. 13.

Редактор «Нової Зорі» пояснює це тим, що Донцов перейняв «москальський» «нахил до руїни всього, до похвалювання скритовбийства і т. п.»⁹⁰. О. Назарук називає націоналізм, що його пропагує Донцов, «звіриним»⁹¹. Він наголошує на унікальності як особи автора інтегрального націоналізму взагалі, так і його вчення зокрема, оскільки «треба признати, що ніхто ще у нас так «виразно» не пропагував «науки ножа і крові, як Донцов»⁹².

Автор також висловлює своє побоювання, що націоналісти лише тимчасово не відкидають у своїй ідеології релігії та Церкви. Таких причин О. Назарук налічує чотири. По-перше, це дозволяє мати доступ до українського народу⁹³. По-друге, це знижує пильність українського духовенства, а також дозволяє залучати духовенство у свої ряди⁹⁴. По-третє, «перепиняє організування dokonче потрібних чисто католицьких установ, таких як нпр. «Скала», бо витворює opinio, що мовляв нащо нам католикам заклади, «якісь» окремі товариства, коли мовляв націоналісти признають католицьку віру [...]»⁹⁵. По-четверте, вважає, що націоналісти прикриваються визнанням релігії з метою полегшити збір коштів під церквою⁹⁶.

Осип Назарук

⁹⁰ Назарук О. Націоналізм Донцова й інші мушугізми. Львів, 1934. — С. 13.

⁹¹ Там само.

⁹² Там само. — С. 31.

⁹³ Назарук О. «Антонів день» «Гори і Мароги». — Львів, 1936. — С. 33.

⁹⁴ Там само.

⁹⁵ Там само. — С. 34.

⁹⁶ Там само. — С. 33.

До того ж на ідеологію Д. Донцова він покладає відповідальність за те, що діти «знайшлися як невинні жертви поганського націоналізму в тюрмах і на шибеницях, а він сам ходить свobodно по Львові»⁹⁷.

О. Назарук також піддав критиці одну із головних тез ідеології Д. Донцова — а саме те, що той вважав можливим здобуття української незалежності лише за допомогою селянських мас під проводом національно свідомої еліти.

Публікуючи в 1930-ті роки статті про загрозу радикального націоналізму, О. Назарук демонструє свою політичну позицію та своє бачення національного розвитку українського суспільства. Автор стоїть на консервативних монархічних позиціях, які він сам обстоював. Своім ідейним натхненником вважав В. Липинського. О. Назарук вважає, що «...монархізм се вічна ідея людства, котра так правильно вертає по кожній руїні, щоб будувати, як вертає день по ночі, щоб світити»⁹⁸. Носієм націоналізму, на відміну від Д. Донцова, він вважає не тільки національно свідому еліту, а й селян, пролетаріат та інтелігенцію. Також у цьому контексті О. Назарук згадує про шляхту, мабуть, маючи на увазі гетьмана Павла Скоропадського в еміграції, якого автор бачив як провідника та майбутнього монарха України. О. Назарук вважає ідеї донцовського націоналізму такими, що руйнують цілісність української нації та вносять протиріччя між класи. Він вважає, що «обов'язок нації супроти себе — виховати всі свої класи і стани...»⁹⁹, оскільки нації існують, щоби виконувати обов'язок щодо Бога, щодо себе, щодо інших націй¹⁰⁰. Як бачимо, ще однією відмінністю в поглядах Д. Донцова та О. Назарука є те, що автор не вважає, що інші нації є ворогами супроти української.

Отже, для українського громадсько-політичного руху Галичини в міжвоєнний період характерні такі основні риси:

а) зневіра частини старого довоєнного політикуму, що його згодом українські радикальні націоналісти звинуватили в провалі боротьби за українську державу;

б) сплеск громадянської і політичної активності. У міжвоєнний період, незважаючи на цензуру і тиск з боку польського уряду, у Львові виходило близько вісімдесяти українських пресових органів. Розчарування поступово переросло в надію. Цю надію, підкріплену новою націоналістичною ідеологією, намагалися втілити до 1929 р. численні націоналістичні організації. Вирішальним для націоналістів став факт утворення єдиної націоналістичної організації — ОУН. Велика частина молоді брала участь у різних організаціях, спрямованих на патріотичне виховання.

На ранніх стадіях формування націоналістичного руху помітне намагання націоналістів встановити тотальний контроль над суспільно-політичним життям українців.

Церква, зберігши вагомий вплив на суспільство, стала противником радикального націоналізму, заперечувала методи боротьби, основні тези ідеології ОУН, проте не заперечувала самої потреби і важливості боротьби за українську державу.

Український інтегральний націоналізм, попри широкий суспільний вплив, недооцінив значення Церкви та релігії для українців. На початковому етапі своєї діяльності радикали намагалися замінити християнство та ГКЦ націоналістичною ідеологією та організаціями, що призвело до спаду їхньої популярності в середині тридцятих років. Лише через те, що націоналісти, передусім їхні ідеологи, частково змінили свої погляди напередодні Другої світової війни, послабилася конфронтація між ГКЦ та ОУН.

Роль Д. Донцова в залученні молоді до націоналістичного руху є такою ж великою, як і праця митрополита А. Шептицького в залученні населення, інтелігенції, а особливо молоді до католицьких партій та організацій.

Загалом позиція А. Шептицького частково подібна до націоналістичної, проте, на відміну від інтегрально націоналістичної, її можна назвати націонал-демократичною, християнською позицією, яка також мала на меті утворення української держави.

Позиція єпископа Г. Хомишина та його прихильників більше подібна на народницьку, а не національну, оскільки про державницьку ідею мова хоча і йшла, проте не дуже часто та не принципово. Табір Г. Хомишина більше звертав увагу на нагальні суспільно-побутові проблеми співжиття українців та поляків, не маючи

⁹⁷ Назарук О. «Антонів день». Гоги і Мароги. — Львів, 1936. — С. 57.

⁹⁸ Назарук О. Націоналізм Донцова й інші мушугізми. — Львів, 1934. — С. 29.

⁹⁹ Там само. — С. 35.

¹⁰⁰ Там само. — С. 34.

стратегічного, а тим більше тактичного плану здобуття української держави.

Отож, можна твердити, що розвиток націоналізму та католицького руху міжвоєнного періоду пов'язаний із модернізмом, зокрема у сфері політичної, національної та соціальної думки. Проте аж ніяк не можна стверджувати, що цілком модерним був лише український інтегральний націоналізм. Так само, як і не можна вважати духовенство, католицькі партії, організації на сто відсотків немодерними, консервативними явищами. Погляди багатьох клериків були цілком нові, адекватні до політичної ситуації та відповідали часу і його викликам.

Юрій Щур

ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН НА НАДДНІПРЯНЩИНІ (1942-1943 РР.)

Діяльність Організації Українських Націоналістів (ОУН), як один із проявів національно-визвольного руху ХХ століття, є невіддільною складовою частиною історії України. Розвиток історичної науки на сучасному етапі зумовлює ґрунтовніший аналіз подій, які так чи інакше впливали на здобуття Україною державної незалежності. Цьому сприяє відхід від однобічного висвітлення історичного процесу, що було притаманним для радянської історіографії.

ОУН, керована Революційним Проводом на чолі зі С. Бандерою, як органічна складова частина загальноукраїнського антирадянського руху Опору, суттєво відрізнялася від інших організацій та груп. Одним зі своїх першочергових завдань Організація вважала охопити націоналістичними ідеями широкий простір Наддніпрянської України для реалізації соборницького напрямку визвольного руху.

Перші дослідження з історії націоналістичного руху на Наддніпрянщині під час німецької окупації з'являються в повоєнні роки в середовищі української політичної еміграції. Умови та особливості політичного життя еміграції мали вплив на праці з історії новітнього визвольного руху на українських землях, зокрема на Наддніпрянщині. Особливої уваги заслуговує монографія Л. Шанковського «Похідні групи ОУН», у якій на підставі документів із Архіву Закордонного Представництва Української Головної Визвольної Ради проаналізовано створення та діяльність осередків ОУН на Півдні України¹.

Після проголошення незалежності України проблемою діяльності ОУН почали цікавитися вітчизняні історики. Слід підкреслити, що за 17 років існування незалежної Української держави опубліковано значну кількість праць із теми, винесеної в назву пропонованої

¹ Шанковський Л. *Похідні групи ОУН: причинки до історії похідних груп ОУН на центральних і східних землях України в 1941-1943 рр.* — Мюнхен, 1958. — 370 с.